

Creative.net

U sedam baraka bili su smješteni žene i djeca, a u ostalima muškarci, sje a se Mak (Mack). „Europa zna za Auschwitz, ali ništa o Valpovu“, kaže pravnik, koji je danas kao zastupnik u Hrvatskom saboru koji zastupa interese nacionalnih manjina...

Kolektivno krivi – poslijeratna krivnja jugoslavenskih Nijemaca

- datum 03.11.2018. Autor **Creative News Staff**

Foto: HKV, Tomislav Sunic: Ritualni partizanski pokolji Nijemaca u Vukovaru

U jednom hrvatskom radnom logoru umrlo je po završetku Drugog svjetskog rata tisu e ljudi – jer su imali njema ke predke. Njihov put patnje bio je skoro pola stolje a tabu tema, do danas ne zna ve ina Hrvata ništa o žalosnoj poslijeratnoj sudbini Podunavskih Švaba u Slavoniji

Trošni metalni križevi i kameni nadgrobni spomenici smjenjuju se na groblju logora Valpovo. No najviše mrtvih žrtava pokopano je ovdje anonimno. (Foto: Veronika Wengert)

Valpovo – jedan neugledni provincijski grad u nizini Isto ne Slavonije, u kojem su stari habzburški graditelji ostavili svoj arhitektonski rukopis. Jedan poljski put s dubokim usjeklinama vodi od glavne ceste do jedne livade, koju nitko više ne kosi. Zidovi zemlje presjecaju jarko zelenilo, na horizontu protežu se kukuružišta prema vedrom nebu. Nikola Mak (Nikolaus Mack) silazi iz kola, odlazi nekoliko koraka u desno i pokazuje na lijevo. Za jedan kratki trenutak pretvara se prošlost u sadašnjost, jedino kroz njegove rije i i geste. Nikakav natpis, nikakav znak na rubu puta ne tuma i ništa o zaboravljenoj livadi. Ovdje je jedna uz drugu **bilo poredano 14 baraka, ogra enih hladnom bodljikavom žicom**, i u ogradu ugra enim visokim stražarskim tornjevima. U sedam baraka bili su smješteni žene i djeca, a u ostalima muškarci, sje a se Mak (Mack). „Europa zna za Auschwitz, ali ništa o Valpovu“, kaže pravnik, koji je danas kao zastupnik u Hrvatskom saboru koji zastupa interese nacionalnih manjina.

Mnogi nadgrobnni spomenici mrtvih na groblju logora u Valpovu obilježeni su na njema kom jeziku.

Valpovo – ovdje se nalazio najve i radni logor njema ke manjine u Hrvatskoj. Kada je osnovan, u Europi su oružja ve zašutjela. Od svibnja 1945 ovdje je postepeno na najuži prostor zgurano više od 3.000 osoba, koje su kasnije prisiljene na teške radove u poljima. **Svaki tre i nije preživio te štrapace.** Glad, hladno a, tifus i tjelesna iscrpljenost odnijeli su **u godinu dana najmanje tisu u ljudskih života.** Dvokatni drveni boksovi, kroz ije pukotine su se provla ile bube, uši na glavi i buhe u odje i, dobrih dana 150 grama kruha i vodenasta juha od ljuski graška – bila je to svakidašnjica u Valpovu. Ubijen nije nitko, no „kotao“ e u inite sve potrebno, bilo je to vrsto vjerovanje logorskih komesara. „Kotao“ je **važio kao sinonim za neumoljivu glad, koja je zatvorenike postepeno pojela.**

Samo nekoliko koraka udaljena od prostora bivšeg lagersa uzdiže se iz sjene jednog velikog drveta kapelica oker boje. Zubci crne metalne ograde drže znatiželjne posjetitelje na udaljenosti. Sakralni objekt odiše trošan šarm davno prošlih dana. Mjesto, koje izgleda kao stvoreno za Makove vizije:

Spomen podru je s informacijama i pokretnim zidovima, zamišlja politič ar ovdje. Neka vrsta hodo aš a, tako da potomstvo ne zaboravi Valpovo.

„MIR SEN SCHWOBELOJT“ – „MI SMO ŠVABSKI LJUDI“ NJEMA KI KOLONISTI U SLAVONIJI

Hansu Fudereru uspio je bijeg iz radnog logora. Danas on u Valpovu vodi jedan od najve ih rasadnika Slavonije.

Kad je djetinjstvo Nikolausa Macka prestalo, bio je on upravo osam godina star. U zemlju je došlo prolje e i Njema ka je prije svega nekoliko dana kapitulirala. Vojnici jugoslavenske narodne armije su po eli sistematski pro ešljavati ku e njema ke manjine. **Dobrih 200.000 jugoslavenskih Nijemaca još je neposredno poslije rata živjelo u zemlji, dok ih je prema popisu stanovništva 1931 bilo skoro pola milijuna.**

Najviše tih takozvanih Volksdeutschen ve je krajem 1944 prebjeglo u Njema ku, kada su se Hitlerove trupe povukle s Balkana. Drugi su ostali, jer se nisu osje ali odgovornima za zlo ine po injene od strane nacista. Kada su Titovi vojnici odvodili obitelj Mack, ostalo im je tek etvrt sata vremena, za spakirati najpotrebnije. Tako da se Nikolaus Mack našao u jednom pretoplom zimskom odijelu, kada je došao u radni logor u Valpovu. Debela odje a ga je vjerojatno spasila, kaže on danas. Da ju godinu dana ne e mijenjati, nije tada mogao slutiti.

„Mir sen Schwobelajt“ – „Mi smo švabski ljudi“, kaže Mack. Pritom se on poziva na svoje pretke, koji su jednom preselili iz Württemberga, Badena ili Lothringena u isto ne regije Habsburgškog carstva.

Samo nekoliko metara udaljena od područja lagera nalazi se kapelica Sv. Roka. Ovdje bi Nikolaus Mack htio postaviti spomen području.

Nakon povlačenja osmanlijskih trupa trebali su zemlju Banske, Baranje ili Slavonije uiniti obradivom i zemlju modernizirati. Bili su vinogradari, važili su za marljive zanatlije, obrađivali su polja i živjeli u njemačkim naseljima Hirschfeld (Sarvaš) ili Josephsdorf (Josipovac) u Slavoniji. Njihove kuće su uvijek imale „Schpajsa“ (špajz, ostavu) i „Hajboden“ (sjenik), s hrvatskim susjedima povezivala ih je pretežno katolička vjera.

Drugi svjetski rat donio je kraj mirnom suživotu: Nijemci su u Jugoslaviji proglašeni kolektivno krivima i optuženi za kolaboraciju s Nijemcima. Preko noći su postali državni neprijatelji, koji više nisu imali nikakvih prava. Odluka Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije (AVNOJ) od studenoga 1944 imala je fatalne posljedice: posjedi Nijemaca su konfiscirani i prešli su u vlasništvo države. Kroz kolektivno izvlaštenje pojednostavila si je nova Jugoslavija provodila agrarne reforme. Tko nije mogao dokazati, da se suprotstavio nacizmu i da je aktivno sudjelovao u partizanima, bio je odmah sproveden u jedan lager. Isto je bilo dovoljno, imati njemačko prezime.

PIJANI KOJIJAŠI IZGUBILI SU MRTVE NA PUTU PREMA GROBLJU

Oni se zovu Burger, Hettich ili Valter: **Žrtve lagera, koje su pokopane u stražnjem uglu valpova kog groblja.** Na njemačkom jeziku na mrtve podsjećaju oštećene ploče s imenima na jednostavnim metalnim križevima. One se izmjenjuju s kamenim spomenicima, koje su puno kasnije postavili potomci mrtvih iz lagera. Najviše mrtvih žrtava ipak je ostalo anonimnima.

Njihovi leševi su bačeni u masovne grobnice, najviše noću, da mjesno stanovništvo ne bi previše saznalo o umiranju u radnom logoru. Samo ponekad, pričaju o evidenci, kad bi pijani kojijaš putem izgubio kojeg mrtvacu, bili su stanovnici sljedećeg jutra konfrontirani s masovnim umiranjem pred vlastitim kućnim pragom.

Jedna zaboravljena livada – danas ništa više ne podsjećaju na radni logor Valpovo.

O Valpovu mediji ne izvještavaju. Samo jednom, kada se više od 600 osoba okupilo na groblju lagera, osluhnuli su žurnalisti. Die Volksdeutsche Gemeinschaft aus Osijek (Njemačka zajednica Osijek) godinama se angažirala za projekt: Pregradni zid s utorima koji simboliziraju zemljoradnju etničkih Nijemaca – *Eine Stellwand mit eingekerbten Furchen, die den Ackerbau der Volksdeutschen*

symbolisieren soll – spomenik su darovali Donauschwaben iz cijelog svijeta. Da su na otvaranju u listopadu 2003. godine bili prisutni i visoko pozicionirani hrvatski političari, Mack osjeća kao zadovoljstvo. „To nam je bilo važno, podrška s političke strane, ali i podrška stanovništva“, kaže on.

ZADNJI VLAK U SMJERU ZAPADA

Na groblju lagera miriše na svježe pokošenu travu, cvjetni aranžman krasi spomenik, svijetla treperica na podnevnom suncu. Održavanje groba preuzeo je Hans Fuderer, od svih zvan samo „Hansik“. Skupa sa svojim sinom Rudolfom vodi on jedan od najvećih rasadnika u Slavoniji, snabdijeva s cvjetnim sadnicima i hrvatske gradove na moru. Veselo pozdravlja s „Grüß Gott“ (Pomoz Bog), što malo zvuči i bavarski i ponosno pokazuje svoj tipično njemački kameni vrt na ulazu u dvorište. Fuderer je kao mladić proživio pakao radnog lagera Valpovo, no mogao je pobjeći i naizbježno ište kod rodbine. Bio je to riziko, jer je skrivanje bjegunaca bilo strogo kažnjavano.

Jednostavni drveni križevi podsjećaju na bezimene žrtve.

Samo dva, tri dana su odlučila o daljnjoj sudbini „Hansika“: Skupa s oko 800 zarobljenika iz okolnih lagera našao se mladić opet u jednom prepunom teretnom vlaku u smjeru Austrije. Dok je prvi transport s jugoslavenskim Nijemcima još bio propušten, Austrijanci su uz podršku stranih sila zaustavili sljedeće vlakove. Zemlja se i sama borila s golemim ekonomskim i socijalnim problemima i nije bila u tanju, primiti više stotina tisuća izbjeglica i prognanika. Transport se morao vratiti. Sedam dana trajala je vožnja natrag u Slavoniju, preko Ljubljane i Zagreba. Glad i žeđ prouzročile su mnoge mrtve. „Hansik“ je preživio, no morao je natrag u radni logor Valpovo. Nijemci su trebali tako dugo ostati u lageru, „dok se ne pokaže mogućnost njihovog transporta“, piše povjesničar Vladimir Geiger u svojoj monografiji o radnom lageru Valpovo.

OKOLNOSTI SU JUGOSLAVENSKE ŠKOLSKE KNJIGE ŠUTJELE

Nikolaus Mack pokazuje mjesto groblja lagera Valpovo.

Geiger važi za vodećeg eksperta u Hrvatskoj, koji se bavi sudbinom njemačke manjine. Kao povjesničar pripada on međutim u prve, koji su prekinuli desetljećima dugu, od države naređenu šutnju i o tome otvoreno govorili. Četiri i pol desetljeća bilo je to tabu tema i nije spomenuta ni u jednoj školskoj knjizi, kaže Geiger. Izvještaji o evidenciji, koje su publicirale zavjajne udruge u inozemstvu, bili su proglašeni kao neistinita propaganda. Kada je Geiger prosinca 1989. dao svoj prvi intervju, označen je od zagriženih partizana kao lažov. Geiger, koji i sam ima njemačko korijenje, pokazuje se kritičnim s obzirom na povijesne obrade: On prije svega kritizira posebno loše termine i mišljenja, koji su knjige na tu temu, esto označeni ili kao „pronacističke“.

Svijest javnosti u Hrvatskoj izgleda da je po pitanju jugoslavenskih Nijemaca podvojen: „Do danas kažu neki, pravo je da im se to dogodilo, dok drugi o tome još ništa ne znaju ili während andere immer noch nichts davon wissen ili to ne žele priznati“, kaže Geiger. Prije svega bivšim komunistima ne odgovara, njihove prijašnje partijske drugove zbog egzodusa Nijemaca prikazati u lošem svijetlu. Nadu pobu uje, da mlada hrvatska država aktivno podržava istraživanja o Volksdeutschen – kao na primjer Geigerov novi projekt, knjigu o njema kom selu **Krndija u Slavoniji**, u kojem je kasnije tako er otvoren jedan lager.

Dvorac bivšeg habsburgškog grofa Norman-Prandau je glavna atrakcija u isto no-slavonskom gradi u Valpovo. Engleski park okružuje ure eni prostor.

Radni lager u Valpovu raspušten je **u svibnju 1946.** Je li zbog protesta Internacionalnog crvenog križa zbog nedopustivih higijenskih uvjeta ili zbog drugih razloga, o kojima se može samo špekulirati. Volksdeutschen koji su preživjeli dobili su otpusnice i morali su se vratiti u svoja prijašnja mjesta – bez da su se smjeli približavati svojim ku ama, jer tamo su ve odavno bili naseljeni kolonisti iz drugih dijelova zemlje.

Otpusni papiri nisu Nijemce iz lagers Valpovo dugo u inili slobodnim gra anima: mnogi su sprovedeni u okolne jugoslavenske logore, od kojih ih je najviše **tek 1948 raspušteno**, drugi su se morali obvezati obavljati trogodišnji prisilni rad. I mnogi su se nakon insceniranih procesa s lažnim iskazima svjedoka našli ponovno u zatvoru.

Od po etka pedesetih godina omogu io je Crveni križ preživjelima iseljavanje u Njema ku. Više od **87.000 jugoslavenskih Nijemaca iselilo** se do sredine osamdesetih godina u domovinu svojih predaka. Tko je ostao, prilagodio se. Danas živi oko 3.000 pripadnika njema ke manjine u Hrvatskoj. Ve ina je ve davno zaboravila jezik svojih predaka. Isto tako, kako e jednog dana zaboraviti Valpovo. Još je oko 150 svjedoka toga vremena na životu, no ipak e kad tad i zadnji zatvorenik lagers umuknuti.

J) Autorica je slobodna novinarka. Ova reportaža je nastala u okviru stipendije berlinske zadužbine „Erinnerung, Verantwortung und Zukunft“ („Sje anje, odgovornost i budu nost“). Temu je autorica izabrala ne bez osobnih razloga, jer je njena rodbina bila zato ena u radnom lageru Valpovo. Na iseljenje njenog oca u Njema ku podsje a još danas požutjeli papir Crvenog križa, ispostavljen po etkom pedesetih godina.

Autor: Veronika Wengert,
Prijevod na hrvatski: Zvonimir Mitar, CH